

Sanda Golopenția la Cornova, în Basarabia, pe urmele părinților

Vasile ȘOIMARU*

Keywords: *Anton Golopenția; Ștefania Cristescu; Sanda Golopenția; Cornova; Bessarabia*

Sanda Golopenția-Eretescu, o personalitate de seamă a științei românești, lingvistă și etnolingvistă, eseistă și memorialistă remarcabilă, este și o devotată îngrijitoare de ediții științifice ale operelor părinților săi. A emigrat din România în SUA acum mai bine de 40 de ani, iar astăzi o sărbătorim la ... 80 de ani. Ea este legată sufletește de Basarabia din naștere, pentru că părinții ei, sociologul Anton Golopenția și etnologul Ștefania Cristescu, ambii iluștri monografiști ai Școlii Sociologice Românești, dintre cei 55 de membri ai campaniei monografice din vara anului 1931, la Cornova – Orhei, s-au cunoscut acolo, în acea vară, s-au împrietenit și au devenit apoi o familie.

Anton Golopenția a descris Cornova minunat de frumos în lucrarea sa *Un sat basarabean*, după încheierea campaniei din vară, cum numai un îndrăgostit putea scrie despre acest sat cu astfel de cuvinte (dar poate la Ștefania Cristescu se gândea fiind atât de îndrăgostit de ea, acolo?):

Cornova se află aezată în partea deluroasă a Orheiului, în ținutul vestitului Codru, unde lungi șiruri de coline, curios de paralele, năzuesc spre Nistru, conducând fluvii de apă, «râuri», ascunse de mult sub câte o dără de rogoz, ce străbat văi largi și netezi cu pășuni de un verde gras. Când coastele lor sunt acoperite de păduri și închid câte un iaz tăcut cu apă de agat, în care cerul și norii și zarea cu desigurile întunecate se oglindesc netulburate, îți vine greu să crezi că umbli printre delușoare ce nu ating nici trei sute de metri. Nu dai crezare cuvântului hărții decât când vezi vara alte șiruri, la fel de înalte, vrâstate și pe coamă de verdele proaspăt al popușoiului și de auriul «pâinilor», ori, mozaicate în toamnă de toate cafeniu-liliachiurile delnițelor proaspăt arate.

Ținutul e de o pașnică măreție, care se vedește mai ales în ceasurile liniștite ale zorilor și ale amurgului, când lumina stinsă îngăduie ochilor drumetului ajuns pe culme să se piardă în noianul de dealuri, conturate de puternice umbre trandafiriu-vinete, care-l împresoară ca o turmă uriașă adormită de-a-n picioarele, ori în zilele când se lasă ploile. Atunci darul de apă se mulge neprecupețit din șomoioage

*Academia de Studii Economice a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova
(soimaru_vasile@yahoo.com).

de nori fumegânde, limpezind cele o sută de nuanțe de verde și galben, cafeniu și vioriu ale zării (*Cornova 1931*, 407–408).

Pe Sanda, prima lor născută, abia peste mai bine de trei sferturi de secol, în ianuarie 2007, am putut-o conduce să viziteze Cornova, pe urmele părinților!

Prima mea întâlnire cu Sanda avusese loc cu mult timp înainte, când am cunoscut-o pe calea undelor postului de radio *Vocea Americii*, cel mai probabil în anul 1984, la o emisiune de Barbu Brezeanu. El a vorbit despre cercetarea monografică de la Cornova (1931), inclusiv despre descântecele Cornovei și despre cartea, atunci apărută la Providence, în SUA, *Descântece din Cornova – Basarabia*, 1984, a Ștefaniei Cristescu-Golopenția, volum editat și prefațat de Sanda Golopenția-Eretescu.

A fost prima mea informație despre o monografie a unei tradiții specifice Cornovei (ca și altor sate din aceeași zonă), care fusese tipărită după 53 de ani de la cercetarea realizată, și care a ajuns și la urechile mele. Chiar dacă m-am născut, am crescut și am învățat la Cornova, iar în 1984 eram deja de cinci ani doctor în economie, de doi ani, conferențiar universitar și fusesem într-o călătorie de documentare la ASE București, la o catedră înrudită, de ergonomie, dar abia în 1984 am auzit pentru prima dată la *Vocea Americii* de cea mai mare cercetare monografică din Basarabia. În RSS Moldovenească nu se tipărea, nu se scria, nu se vorbea și nu exista posibilitatea de cunoaștere a cercetărilor românești despre provincia natală. Cărțile tipărite până în 1944 la Chișinău sau în alte orașe din România făceau parte din Fondul secret al câtorva Biblioteci „republicane”, la care accesul era foarte limitat și doar cu aprobare de la forurile de partid. Am rămas uimit aflând că la Cornova mea s-a petrecut un asemenea eveniment din domeniul cercetării științifice. Știam de la părinții mei că în perioada interbelică a fost într-o vară la Cornova o echipă de studenți care se interesau de viața lor, de tradiții, obiceiuri, meșteșuguri specifice. Mult mai târziu am aflat că printre membrii echipei nu fusese, de fapt, nici un student, toți erau tineri specialiști, absolvenți cu teza de licență susținută la Universitatea din București, iar trei dintre ei stătuseră în gazdă la bunicul meu Gheorghe Șoimaru. După război, în lumea satului din Basarabia a fost infiltrată adânc frica de a vorbi, nu se pomenea nimic „de pe timpul românilor” (adică din perioada 1918 – 1944), căci oricine putea fi acuzat de „uneltire contra Sovietelor”. Abia începuseră să se reîntoarcă pe meleagurile natale o mică parte dintre supraviețuitorii marilor deportări în Siberia, din anii 1940–1941 și 1949.

Însă, doar în toamna anului 1991, după proclamarea Independenței Republicii Moldova (pentru care am votat/semnat și eu fiind ales deputat în Parlament) și înființarea Academiei de Studii Economice la Chișinău și numirea profesorului bucureștean Paul Bran în fruntea acesteia, în calitate de rector-fondator (eu am fost numit vicerector), am aflat detaliile acelei cercetări monografice. Venise la Chișinău, pentru pregătirea organizării și inaugurarea Institutului Național de Sociologie și profesorul bucureștean Ovidiu Bădina. Când a aflat că eu sunt din Cornova, a doua zi a intrat la rectorat cu geanta plină de reviste, ziare, cărți, fotografii din expediția monografică a anului 1931. Iar printre publicațiile aduse, în „Arhiva pentru știință și reformă socială” (an X, nr. 1–4, 1932) erau și studiile lui Anton Golopenția și Ștefania Cristescu. Tot în acele săptămâni din 1991 a venit la Cornova, cu multe alte

documente, o echipă bucureșteană de filmare de la Sahia-Film, în frunte cu regizorul Pompiliu Gâlmeanu, să facă un al doilea film despre Cornova, după cel realizat în timpul cercetărilor din 1931.

Imaginați-vă ce fel de cortină de fier a existat între noi, românii, dacă abia după 60 de ani, pentru prima dată, informațiile despre cercetarea din 1931 au străbătut zidul/ sârma ghimpată de pe Prut. Abia în 1991 satul a văzut și cărțile despre Cornova și fotografiile cornovenilor din generația de atunci, cu părinții în vârstă acum, pe atunci copii mici, cu bunicii câți mai erau încă în viață. S-au recunoscut în fotografiile din 1931 și în filmul *Un sat basarabean – Cornova*, au început să depeze amintiri, au judecat cu altă înțelegere evenimentele de demult. Mai existau ruinele clădirilor Căminului Cultural, construcție ridicată cu sprijinul echipei Gusti, și ale școlii sătești, construită de premilitari într-o vară de pomină.

După aceea am găsit adresa americană a Sandei Golopenția și am avut o perioadă de corespondență, până la prima noastră întâlnire, între 6–8 februarie 2000. Eu am făcut parte dintr-o delegație de deputați moldoveni care am făcut o călătorie la Washington și Boston la invitația Camerei deputaților a Statelor Unite ale Americii. Stabilisem prin scrisori cu Sanda că voi încerca să ne întâlnim. Așa încât, am călătorit de la Boston la Providence și am rămas pentru două zile la ei, să fac cunoștință personal cu familia Sanda și Constantin Eretescu, dar și cu fratele ei Dan Golopenția, care locuia în același oraș. Pentru toamna anului 2000 de la Nașterea lui Iisus Hristos pregăteam satului natal o mare surpriză, o a doua monografie a satului, pentru care mi-a transmis ștafeta cercetării trecutului românesc al Basarabiei, încă din anul 1993–1994, și m-a determinat să devin istoricul satului nostru, cornoveanul aflat la București, preotul dr. Paul Mihail, înainte de moartea sa. Deja lucram la monografia Cornovei de câțiva ani și aveam mare nevoie de arhiva americană a Sandei Golopenția pentru a definitiva capitolul dedicat activității din 1931 a Echipei Gusti, la cercetarea satului. În cele două zile petrecute la Providence am reușit să fotografiez toate documentele referitoare la Cornova, din arhiva Sandei. În lucrarea mea *Cornova* (autorul proiectului și coordonator Vasile Șoimaru, Editura Museum, Chișinău, 2000, 708 p.), am considerat informațiile din arhiva sa drept o contribuție a ei, pe urmele părinților. Am publicat comentariul ei introductiv: *Literatura experienței de teren* (*Cornova* 2000, 451) și studiul lui Anton Golopenția, *Un sat basarabean* (*Cornova* 2000, 452–460), completând grupajul de contribuții cu propriul ei studiu, pe baza informațiilor din arhiva părinților, *Descântatul de dragoste în satul Cornova (Basarabia), în vara anului 1931* (*Cornova* 2000, 461 – 500). Admirația pentru activitatea de cercetare a mamei sale, căreia îi tipărise culegerea de descânțete în 1984, la Providence, se vădea prin punerea în circulație a extraordinarei arhive de material inedit, pe care foarte tânăra Ștefania Cristescu îl culesese și pe care Sanda l-a prelucrat cu dăruire, cu abnegație și cu o largă deschidere comparativă, la nivelul cercetării internaționale a anului 2000.

Dar prima întâlnire a Sandei Golopenția cu Basarabia, cu Cornova și Transnistria părinților ei a avut loc abia în ianuarie 2007, după ce îi adresasem nenumărate invitații de-a lungul anilor. S-a hotărât să călătorească la Chișinău după lansarea, la Muzeul Țăranului Român din București, a valoroaselor volume ale tatălui ei despre *Românii de la est de Bug*, pe care le editase. A răspuns astfel invitației de a participa la o Conferință Internațională la Academia de Studii

Economice din Moldova, închinată lui Anton Golopenția, organizată de mine la 18 ianuarie 2007. Vorbitorii la Conferință au făcut cunoscute realizările științifice uluitoare ale marelui sociolog Anton Golopenția, ucis la doar 43 de ani de închisoarea comunistă, în anul 1951. La Conferința de la Chișinău a fost lansată și excepționala monografie *Românii de la est de Bug* (două volume, de 618 și 928 p.), în care Sanda Golopenția a publicat manuscrisele recuperate din Arhivele Securității cu materialele cercetărilor realizate între 1941–1943 de o echipă condusă de Anton Golopenția în satele românești de la est de Bug (amintirile acelor cercetări le-am înregistrat într-o călătorie pe care am făcut-o la rugămintea Sandei, la săteni din localitățile aflate acum în R. Ucraineană și așezările le-am fotografiat în devenirea lor contemporană). Formată din 19 oameni de știință și activând în condițiile de război, în regiunile Harkov și Donețk ale actualei Ucraine, echipa condusă de Anton Golopenția a descoperit că poporul român este extins natural (și nu militar!!!) în pusta nord-ponică, inclusiv prin roire naturală și transhumanță. În aceste comunități românești, care s-au dezvoltat câteva sute de ani în ruptură aproape totală de arealul românesc și în condițiile vitrege ale guvernărilor țariste și comuniste, echipa lui Anton Golopenția a descoperit mostre excepționale de străveche cultură românească. Scoarțele și prosoapele, elementele arhitectonice, tradițiile sărbătorilor calendaristice și a celor religioase, felul de a trăi și a munci în comunitate, dar mai ales vorbirea românească și cântecul românesc au constituit o adevărată revelație pentru Anton Golopenția și echipa lui. La acea manifestare de la Muzeul Țăranului Român eu am vernisat o expoziție foto inedită, *Pe urmele lui Anton Golopenția în satele românești de dincolo de Nistru și Bug*; o parte dintre fotografiile fuseseră inserate în cele două volume de carte despre *Românii de la Bug*. Fotografii din acele zone am reprodus și în cele două monografii ale mele: *Românii din jurul României în imagini*, 2008 și *Românii din jurul României. Monografie etnofotografică*, 2014, premiată de Academia Română.

La conferința de la Academia de Studii Economice din Moldova, din ianuarie 2007, comunicările s-au referit la cercetarea monografică a satului Cornova, din 1931, la care au participat Ștefania Cristescu și Anton Golopenția. Prezența Sandei era o mărturie despre adevărul și noutatea celor afirmate. Atunci am constatat că Sanda lucrează neîntrerupt ca să finalizeze munca științifică începută de părinții ei, în perioada interbelică. Alături de editările menționate, va tipări trei volume masive de sociologie, de statistică, demografie și geopolitică, de literatură, estetică și filosofie, va tipări, amplificată, și ediția a 2-a, *Descântatul în Cornova – Basarabia* și patru volume de *Rapsodie epistolară*, iar în 2017, a republicat emoționanta lucrare a lui Anton Golopenția, *Ultima carte*.

Într-una din zilele Conferinței din 2007 am condus cu mașina pe Sanda Golopenția și pe fratele ei la Cornova. Emoțiile lor erau de nedescris. Pășeau pe urmele părinților! La intrarea în sat ne-am întâlnit cu o procesiune de înmormântare, care era aidoma unei înmormântări cu bocete din 1931, ce fusese filmată în filmul din 1931 și imortalizată în fotografii de fotograful echipei, Iosif Berman. Scurta vizită a fost o revelație pentru ei. Nu mai vorbesc de caldă primire cu care i-au așteptat cornovenii, dar mai ales cornovencele, care i-au servit cu învârtită cu nuci și dulceață din petale de trandafir ca atunci, în îndepărtatul an 1931.

Despre cercetarea monografică de la Cornova – 1931 vorbim – voi menționa că în subsolurile Arhivei Institutului de Etnografie și Folclor din București al Academiei Române se mai păstrează 400 de înregistrări pe suluri de ceară ale perlelor folclorice românești culese în acest sat, care încă nu au fost scoase la lumină, n-au fost publicate și nici nu au fost cercetate până acum. Mă tem că nu se va ajunge niciodată la ele. Una dintre înregistrările care circulă prin româtime cu succes este cântecul Mariei Tănase, *Bun îi vinul ghiurghiuliu*, înregistrat în 1931 la Cornova, melodie cântată de un respondent local, cântăreț sătean din Cornova.

Cea mai frumoasă și luminoasă pagină în relația Sandei cu Cornova părinților ei a fost scrisă, desigur, la a doua întâlnire a ei cu cornovenii, pe 8 octombrie 2011, când i-au înmănat Diploma de Cetățean de onoare al Cornovei, pentru cele realizate de ea pentru Cornova și cornoveni. Pentru onoarea acordată Cornovei în acele zile, de octombrie 2011, le-am făcut și eu lor o surpriză de neuitat, le-am organizat o excursie în fostul județ Cetatea Albă, unde s-a născut și a învățat la liceu Constantin Eretescu, soțul Sandei. Am vizitat vechea cetate și am intrat cu ei la capela Bisericii de lângă Cetate, capela pe care nici regimul comunist, nici ucrainenii n-au îndrăznit s-o demoleze, pentru că aici au fost descoperite moaștele Sfântului Ioan cel Nou (de la Suceava).

Când îmi aduc aminte de Sanda Golopenția mă gândesc în primul rând la volumul enorm de muncă depusă pentru recuperarea, practic integrală și critică, a operei părinților ei, Sanda dedicându-se căutării manuscriselor părinților ei în arhivele SRI-ului, pentru a le tipări. Fără zelul ei, culturii românești i-ar lipsi astăzi opere vaste, martore esențiale pentru atestarea identității românilor din afara granițelor României actuale și a răspândirii lor în estul Europei. Ea și-a consacrat mulți ani ca să-și înveșnicească părinții, editându-le opera. Și-a prelungit și propria operă prin una dintre cele mai importante realizări, *Adusul pe sus*, din Seria Mitologie Română, pe care a tipărit-o în 2018. Cel mai consistent capitol este consacrat *Descântatului de dragoste în satul Cornova*, inclusiv despre chematul ibovnicului, prin descântec. A folosit documentația, descântecule culese pe teren, în primul rând în campania de la Cornova din 1931, de către Ștefania Cristescu. Astfel Sanda Golopenția a făcut pentru Cornova nu mai puțin decât părinții ei. Cu miile de pagini scrise, editate, traduse etc. ea rămâne în istorie cu o întregă desagă plină de lucrări inegalabile.

Toată relația mea cu Sanda a fost dedicată Cornovei mele și a părinților ei, care s-au întâlnit și s-au împrietenit la Cornova, astfel că și Sanda poate fi declarată cornoveancă. Poate și de aceea satul i-a decernat, în 2011, titlul de Cetățean de onoare al Cornovei, după 80 de ani de la decernarea acestui titlu lui Dimitrie Gusti (1931) și cu șase ani înainte de a i se decerna, post-mortem, acest titlu onorific tatălui ei, Anton Golopenția (2017). În 2017 au primit titlul de Cetățean de onoare, post-mortem, și monografiștii Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl și Iosif Berman. Desigur, urmează și Ștefania Cristescu și nu doar ea, Cornova fiind recunosătoare echipei Gusti care a înveșnicit satul, tradițiile religioase și naționale, aspectele specifice ale vieții și, mai ales, statornicia în folosirea limbii române și menținerea conștiinței de românităte, a identității românești.

Bibliografie

Edițiile scrierilor lui Anton Golopenția au fost realizate de Sanda Golopenția după manuscrisele recuperate din Arhiva SRI:

- Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. I: *Sociologie*, București, Editura Enciclopedică, 2002.
- Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. II: *Statistică, demografie și geopolitică*, București, Editura Enciclopedică, 2000.
- Anton Golopenția, *Opere complete*, vol. III: *Literatură, estetică și filosofie*, București, Editura Enciclopedică, 2018.
- Anton Golopenția, *Rapsodie epistolară*, vol. I, București, Editura Albatros, 2004.
- Anton Golopenția, *Rapsodie epistolară*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 2010.
- Anton Golopenția, *Rapsodie epistolară*, vol. III, București, Editura Enciclopedică, 2012.
- Anton Golopenția, *Rapsodie epistolară*, vol. IV, București, Editura Enciclopedică, 2014.
- Anton Golopenția, *Românii de la Est de Bug*, vol. I și II, București, Editura Enciclopedică, 2006.
- Anton Golopenția, *Ultima carte*, București, Editura Enciclopedică, 2001 și ediția a II-a, 2017.

*

- Cornova*, autorul proiectului și coordonator Vasile Șoimaru, Chișinău, Editura Museum, 2000.
- Cornova 1931. D. Gusti și colaboratorii săi*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Zoltán Rostás, Vasile Șoimaru, Chișinău, Editura Quant, 2011.
- Cristescu 1984: Ștefania Cristescu, *Descânțece din Cornova – Basarabia*, ediție și prefață de Sanda Golopenția, Providence.
- Cristescu 2003: Ștefania Cristescu, *Descântatul în Cornova – Basarabia*, ediție și prefață de Sanda Golopenția, București, Editura Paideia.
- Golopenția 2018: Sanda Golopenția, *Adusul pe sus*, Seria „Mitologie Română”, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Șoimaru 2008: Vasile Șoimaru, *Românii din jurul României în imagini*, Chișinău, Editura Prometeu.
- Șoimaru 2014: Vasile Șoimaru, *Românii din jurul României. Monografie etnofotografică*, Onești, Editura Magic Print – Chișinău, Editura Serebia.

Sanda Golopenția in Cornova, Bessarabia, in the Traces of her Parents

Dimitrie Gusti chose Cornova, Bessarabia, for his sociological field team research in 1931 as he considered this village to be representative owing to its continued Romanian traditions. Anton Golopenția and Ștefania Cristescu were both members of this team. Even before visiting this locality, Sanda Golopenția was familiar with it from the works of her parents. In 1984, she published her mother's work *Spells of the Cornova Area – Bessarabia* [‘Descânțece din Cornova – Basarabia’], in the USA. Later, she used traditions and customs of this ancient village in her own linguistic and ethnolinguistic works. In 2011, she was granted the title of “honorary citizen of Cornova village” as a token of high esteem.

Anexă



Fig. 1: Sanda și Dan Golopenția, împreună cu Vasile Șoimaru la Cornova, ianuarie 2007.



Fig. 2: Sanda Golopenția la primirea Diplomei de Cetățean de onoare al Cornovei, octombrie 2011.



Fig. 3: Sanda Golopenția la primirea Diplomei de Cetățean de onoare al Cornovei, octombrie 2011.



Fig. 4: Sanda Golopenția la primirea Diplomei de Cetățean de onoare al Cornovei, octombrie 2011.



Fig. 5: Sanda și Constantin Eretescu în vizită la Ștefan și Tamara Roadedeal din Cornova, octombrie 2011.



Fig. 6: Sanda și Constantin Eretescu, Zoltán Rostás și dna Iulia Botezatu în vizită la familia Roadedeal din Cornova, octombrie 2011.



Fig. 7: Sanda și Constantin Eretescu la Cetatea Albă, baștina lui Constantin Eretescu, octombrie 2011.



Fig. 8: În capela Bisericii din Cetatea Albă, în care au fost descoperite moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava.